
Pátá noc

Město bez názvu

V rozsáhlých rovinách severní Kanady, na neobydlených březích Orinoka nalézají se zbytky staveb, bronzových zbraní a soch, které svědčí o tom, že v těchto krajích, kde dnes koňují pouze tlupy divokých lovců zvěře, žily kdysi kulturní národy.
Humboldt, Vues des Cordillères, díl I. (*)

... **C**esta se vinula mezi skalami porostlými mechem. Koně, stoupající do prudkého svahu, se smekali a nakonec se docela zastavili. Museli jsme vystoupit z otevřeného poštovního kočáru...

(*) Obrazy z Kordiliér (franc.)

Teprve tehdy jsme na vrcholku téměř nepřístupného skalního útesu spatřili cosi, co se podobalo lidské postavě. Jakýsi přízrak v černém dlouhém plášti seděl tu nepohnutě mezi balvany v hlubokém mlčení. Přistoupili jsme blíže k útesu a divili se, jak se ta bytost dokázala vyšplhat až na vrcholek po téměř hladkých kolmých stěnách. Poštovský kočí nám na naše otázky sdělil, že útes od jisté doby slouží za obydlí *černému člověku*, a v okolí se vypráví, že ten černý člověk sestupuje z útesu jen zřídka, pouze za potravou, potom se znovu na útes vrací a celé dny buď smutně bloudí mezi balvany, nebo sedí nehnutě jako socha.

Příběh vzbudil naši zvědavost. Vozka nám ukázal úzké schodiště vedoucí na vrcholek. Dali jsme mu nějaké peníze, aby na nás v klidu počkal, a za několik minut jsme byli již nahoře na útesu.

Rozprostřel se před námi podivný obraz. Útes byl poset úlomky balvanů,

které vyvolávaly dojem ruin. Někde je vrtoch přírody či snad starobylé, dávno již zapomenuté umění nakupilo kdysi v dlouhé přímce v jakousi stěnu, jinde je cosi smetlo v hromadu kamenů ze zřícené klenby. Na některých místech objevovala naše pobloudilá fantazie něco jako sloupořadí; za balvany vyhlížely různými směry mladé stromky; ze spár mezi balvany vyrážela kokotice a dovršovala celé to kouzlo.

Šustot listí přiměl černého člověka, aby se otočil. Vstal, opřel se o kámen podobný piedestalu a hleděl na nás sice poněkud udiveně, ale beze zloby. Neznámý vypadal přísně a důstojně: hluboko pod čelem mu hořely velké černé oči; obočí měl šikmo stažené, jaké bývá vlastní lidem zvyklým neustále přemýšlet; postavě neznámého dodával na důstojnosti černý dlouhý plášť, splývající mu až na zem.

Snažili jsme se omluvit, že jsme ho vyrušili v jeho samotě . . .

„Pravda . . .“ řekl neznámý po jisté odmlce, „jen zřídka tu vidám návštěvníky; lidé žijí, lidé chodí kolem . . . úchvatná podívaná zůstává stranou jejich zájmu; lidé jdou dál — až se sami promění ve smutnou podívanou . . .“

„Není divu, že vás málo navštěvují,“ namítl jeden z nás, aby podnítl rozhovor, „to zdejší místo je tak bezútěšné, podobá se hřbitovu.“

„Ano, hřbitovu . . .“ přerušil ho neznámý, „ano, to je pravda!“ dodal hořce, „to je pravda — naleznete zde hroby přemnohých myšlenek, přemnohých citů, přemnohých vzpomínek . . .“

„Vy jste zajisté někoho ztratil, někoho nadmíru drahého vašemu srdci,“ pokračoval můj druh.

Neznámý na něho rychle pohlédl; v očích se mu zračil údiv.

„Ano, pane,“ odpověděl, „ztratil jsem to nejcennější v životě — ztratil jsem vlast . . .“

„Vlast? . . .“

„Ano, vlast! Zde vidíte její ruiny. Zde, na tomto místě, svého času hořely vášně, plály myšlenky, k nebi se tyčily ty nejnádhernější paláce, síla umění uváděla zdejší přírodu do rozpaků. . . Nyní zbylo jen kamení zarůstající trávou — ubohá vlasti! předvídal jsem tvůj pád, sténal jsem na křižovatkách tvých cest: můj nářek nedošel tvého sluchu. . . a bylo mi souzeno, abych tě přežil.“ Neznámý padl na kámen a skryl svou tvář. . . Vtom se náhle vztyčil a snažil se odsunout od sebe kámen, jenž mu až dosud byl oporou.

„Opět tu stojíš přede mnou,“ volal, „ty, který jsi vinen všemi bědami mé vlasti, — pryč, pryč — mé slzy tě nepotěší, sloupe bez života. . . slzy jsou zbytečné. . . zbytečné? . . . je tomu tak? . . .“ Neznámý se rozchechtal.

Pokoušeje se dát jiný směr jeho myšlenkám, které nám každým okamžikem

byly nepochopitelnější a nepochopitelnější, zeptal se můj druh neznámého, jaké jméno nesla země, uprostřed jejíchž ruin jsme se nalézali.

„Nemá jména tato země, není ho hodna; měla kdysi své jméno, jméno věhlasné, slavné, avšak zašlapala je do země; roky je zavály prachem; nemám právo, abych odhalil jeho tajemství. . .“

„Dovolte nám, abychom se vás zeptali,“ pokračoval můj druh, „cožpak země, o níž mluvíte, není zakreslena na žádné mapě? . . .“

Zdálo se, že otázka neznámého překvapila. . .

„Ani na mapě. . .“ opakoval po jisté odmlce, „ano, snad je tomu tak. . . ovšem. . . musí tomu tak být, v těch nesčíslných převratech, které otřásaly Evropou v posledních stoletích, mohlo se lehce stát, že nikdo nepostřehl tu nevelkou kolonii, která se usídlila na tomto nepřístupném

útesu; stačila vzniknout, rozkvétat a ... zaniknout, aniž ji historikové zaznamenali... ostatně... dovolte mi, ... ne, to není tak... ani ji nemohli zaznamenat; žal mé myšlenky a vaše otázky mě uvádějí do rozpaků... Chcete-li, povím vám historii té země popořádku... bude to pro mne snažší... jedno mi bude připomínat druhé... avšak nepřerušujte mě...“

Neznámý se opřel lokty o piedestal jako o řečnický stůl a s vážným výrazem řečníka takto začal:

„Dávno, dávno tomu, v osmnáctém století myslí všech byly vzrušeny teoriemi o náležitém uspořádání společnosti; všude probíhaly spory o příčinách úpadku či o důvodech spokojeného života států: i na náměstích, i v univerzitních posluchárnách, i v ložnicích krásných žen, i v komentářích k antickým spisovatelům, i na bojištích.

Tehdy jednoho mladého muže v Evropě osvítila nová, originální myšlenka. Jsme

obklopeni, říkal, tisíci názory, tisíci teoriemi; všechny směřují k jedinému cíli — k vytvoření spokojené společnosti, a všechny si vzájemně protirečí. Podívejme se, nemají-li všechny ty názory něco společného? Mluví se o lidských právech, o postavení člověka: co však může přimět lidi, aby bránili svá postavení? Jediné — jejich vlastní prospěch. Marně budete upírat lidem jejich práva, budou-li k jejich obraně podněcováni vlastním prospěchem; marně budete dokazovat lidem posvátnost jejich povinnosti, bude-li v rozporu s jejich prospěchem. Ano, *prospěch* je základní hnací silou všeho lidského konání! Co není ku prospěchu, to je škodlivé, co je prospěšné, to je dovoleno. Hle, jediný, vskutku pevný základ společnosti! Prospěch a zase prospěch nechtě je vaším prvním i posledním zákonem! Z něho nechtě vycházejí všechna vaše rozhodnutí, vaše konání, vaše zvyky; prospěch nechtě nahradí vratké základy

takřečeného svědomí, takřečeného vzroze-
ného citu, všechno básnické blouznění,
všechny výmysly filantropů — a společnost
dosáhne trvalé spokojenosti.

Tak mluvil ten mladý muž v kruhu
svých přátel — a byl to — není nutné,
abych ho jmenoval — byl to Bentham.

Jasnozřivé závěry, vycházející z tak
pevných, pozitivních základů, zapálily mno-
ho dalších. Rozsáhlý Benthamův systém
nebylo možné uskutečnit uvnitř staré
společnosti: bránili tomu jak staří lidé, tak
staré knihy, tak i staré předsudky. V módě
bylo vystěhovalectví. Boháči, umělci, ob-
chodníci, řemeslníci proměnili své majetky
v peníze, pořídili si zemědělské nářadí,
stroje, matematické přístroje, nasedli na
loď a jali se hledat nějaký dosud neobsazený
kus země, kde by mohli v klidu, daleko od
snů, uskutečnit svůj nádherný systém.

Hora, na níž se nalézáme, byla v té
době ze všech stran obklopena mořem.

Pamatuji se dosud, jak plachty našich lodí
vlály v zátocce. Nepřístupná poloha tohoto
ostrova se našim putovníkům zalíbila.
Spustili kotvu, vystoupili na břeh, nena-
lezli na něm ani živáčka a obsadili zemi po
právu prvních objevitelů.

Všichni kolonisté byli lidé víceméně
vzdělaní, nadaní láskou k vědám a k umění,
vynikali vytríbeným vkusem a byli zvyklí
užívat vybraných rozkoší. Jakmile byla zem
obdělána, vztyčily se nad ní mohutné
stavby, jako by vyrostly samy od sebe; do
nich pak lidé soustředili všechnu krásu, vše,
co je potřebné k životu; stroje, továrny,
knihovny — všechno to vznikalo nevyslovi-
telně rychle. Nejlepší Benthamův přítel,
zvolen za vládce, uváděl to vše v pohyb
silou své vůle a svým jasnozřivým rozumem.
Kdykoliv objevil sebemenší ochablost,
sebemenší nedbalost, pronášel posvátné
slovo: *prospěch* — a vše se opět vracelo
k pořádku, ochabující ruce znovu se pouště-

ly do práce, pohasínající vůle se znovu rozhořela; stručně a krátce, kolonie vzkvétala. Naplnění vděčností k původci své spokojenosti, vztyčili obyvatelé šťastného ostrova na hlavním náměstí obrovitý Benthamův pomník a na jeho piedestal vyryli zlatým písmem slovo: *Prospěch*.

Tak uběhly dlouhé roky. Nic nerušilo klid a spokojenost šťastného ostrova. Kdysi, na samém počátku, vypukl spor v dosti vážné věci. Někteří z prvních kolonistů, vyznávající víru svých otců, považovali za nezbytné postavit pro obyvatele chrám. V té chvíli se ovšem naskytla otázka, zda je to prospěšné. Mnozí prohlašovali, že chrám není manufaktura, z čehož plyne, že nemůže přinést žádný hmatatelný prospěch. Zastánci chrámu však namítali, že je nezbytný k tomu, aby v něm kazatelé mohli trvale připomínat všem, že prospěch je jediným základem mravnosti a jediným zákonem, jímž má být řízeno lidské koná-

ní. S tím všichni souhlasili a chrám byl postaven.

Kolonie vzkvétala. Společná práce překonala všechna očekávání. Obyvatelé všech vrstev vstávali časně, bojíce se ztratit v nečinnosti sebemenší okamžik, a každý se pouštěl do svého díla: ten pracoval u stroje, onen vzdělával novou půdu, další uváděl v pohyb peníze — divže stačili pojmst. Mezi lidmi šla řeč o jediném: z čeho ještě by bylo lze získat prospěch? Objevilo se množství knih na toto téma. Co pravím? Vycházely pouze takové knihy. Dívky namísto románů četly traktáty o přádelnách; dvanáctiletí chlapci počínali ukládat peníze, aby získali kapitál k obchodování. V rodinách neztráceli čas prázdným žertováním ani zbytečným rozptylováním. Každá minuta byla spočítána, každý čin zvážen, a nic nepřicházelo nazmar.

Neměli jsme ani minutu klidu, ani na okamžik jsme nepoznali to, co jiní nazývají

osobním požitkem. Život se bez přestání hnál, kypěl, vřel.

Kdosi z umělců navrhl postavit divadlo. Jiní považovali takové zařízení za zhola neužitečné. Spor se dlouho vlekl, ale nakonec bylo rozhodnuto, že divadlo může být ku prospěchu, jestliže jeho představení vezmou si za cíl dokázat, že prospěch je zdrojem všech ctností a neužitečnost příčinou všeho lidského neštěstí. S touto podmínkou bylo divadlo postaveno.

Vznikaly mnohé podobné spory; poněvadž však stát spravovali lidé vládnoucí nepopíratelnou Benthamovou dialektikou, byly řešeny k všeobecné spokojenosti. Svornost nebyla narušena, kolonie vzkvétala!

Nadšení svým úspěchem, rozhodli se kolonisté neměnit na věčné časy své zákony, považující je za zkušenost nejvyšší dokonalosti, jaké může člověk dosáhnout. Kolonie vzkvétala.

A tak znovu ubíhaly dlouhé roky. Nedaleko od nás se také na pustém ostrově usadila jiná kolonie. Tvořili ji lidé prostí, rolníci, kteří se zde neusadili proto, aby uskutečnili nějaký systém, nýbrž prostě proto, aby dobývali svou obživu. To, co u nás vyvěralo z nadšení a ze zásad, které jsme sáli s mateřským mlékem, to byl u našich sousedů výsledek životní nutnosti a bezděčné, avšak trvalé práce. Jejich pole a louky byly obdělány a půda, zhodnocená tvořivou prací, se stonásobně odměňovala za lidskou námahu.

Tato sousední kolonie se ukázala být vhodným místem pro takzvanou *exploataci*(*); navázali jsme s ní obchodní spojení, avšak řídíce se slovem *prospěch*, nepovažovali jsme za nutné brát na naše sousedy ohled; nejrůznějšími rafinovanými způsoby

(*) Naštěstí toto slovo v onom smyslu v ruštině dosud neexistuje; mohli bychom je přeložit: zisk na účet bližního.

jsme zadržovali nejnútnejší předměty, které se k nim dovážely, a potom jsme jim je prodávali za trojnásobnou cenu; mnozí z nás, obrnění všemi zákonnými prostředky, ohlašovali v neprospěch sousedů velice zdařilé finanční úpadky, v jejichž důsledku byla zastavována práce v jejich továrnách, což bylo ku prospěchu našim podnikům; vyvolávali jsme spory mezi našimi sousedy a jinými koloniemi, pomáhali jsme jim v těchto případech půjčkami, které se nám samozřejmě stonásobně vyplácely; zatahovali jsme je do hry na burze a prostřednictvím obratných machinací jsme vždy vyhrávali; naši agenti žili trvale u sousedů a všemi prostředky — lstí, úskoky, penězi, hrozbami — neustále rozšiřovali náš monopol. Všichni naši bohatí, kolonie vzkvétala.

Když sousedé díky naší spolehlivé, moudré politice přišli docela na mizinu, svolali naši vůdcové vybrané lidi a předložili jim k řešení otázku, zda by naší kolonii

nebylo ku prospěchu získat zcela zem našich zesláblých sousedů? Všichni odpověděli souhlasně. Poté následovaly další otázky: jak tu zem získat, penězi, nebo silou? Na tuto otázku odpověděli, že zprvu by bylo vhodné pokusit se o to penězi, a pokud tento prostředek selže, použít síly. Někteří z členů rady sice sdíleli názor, že obyvatelstvo naší kolonie potřebuje novou půdu, nicméně však, spíš než sahat po cizím vlastnictví, odpovídalo by, po jejich soudu, spravedlnosti víc, kdyby byl obsazen nějaký jiný, neobydlený ostrov. Tito lidé byli však prohlášeni za škodlivé snílky, za ideology; matematickými výpočty jim dokázali, kolikrát víc výhod může přinést půda již obdělaná ve srovnání s půdou, které se dosud lidská ruka nedotkla. Bylo rozhodnuto předložit našim sousedům návrh, aby nám postoupili svou zemi za jistou částku. Sousedé nesouhlasili... Tehdy jsme porovnali náklady na

válku se ziskem, který bylo možno získat z půdy našich sousedů, a napadli jsme je se zbraní v ruce, zničili vše, co kladlo jakýkoliv odpor; ostatní jsme přinutili vystěhovat se do dalekých zemí a sami jsme ovládli ostrov.

Tak jsme, v souladu s prospěchem, postupovali i v jiných případech. Jako by nešťastní obyvatelé okolních zemí obdělávali svou půdu pouze proto, aby se stali naší obětí. Majíce neustále na paměti pouze a jedině vlastní prospěch, považovali jsme všechny prostředky, jichž jsme užívali vůči sousedům, za dovolené: politickou lest, i klam, i úplatky. I nadále jsme rozdmýchávali spory mezi sousedy, abychom je oslabili; podporovali jsme slabé, abychom je postavili proti silným; útočili jsme na silné, abychom proti nim podnítili slabé. Poznenáhlu se všechny okolní kolonie, jedna za druhou, dostávaly pod naši nadvládu a Benthamie se stala strašným a mocným

státem. Pěli jsme chvalozpěvy na sebe samé za naše věhlasné činy a dětem jsme dávali za příklad ony vynikající muže, kteří zbraní či spíš ještě lstí obohatili naši kolonii. Kolonie vzkvétala.

Opět ubíhaly dlouhé roky. Brzy poté, co jsme pokořili sousedy, narazili jsme na jiné, jejichž porážka nebyla již tak výhodná. Tehdy docházelo ke sporům. Pohraniční města našeho státu, jimž obchod s cizinci přinášel značné zisky, považovala za prospěšné žít s nimi v míru. Naopak obyvatelé měst v centru země, omezování nedostačným prostorem, volali po rozšíření území státu a shledávali zcela prospěšným vyvolávání sporů se sousedy, byť třeba jen proto, aby se zbavili přílišného přírůstku vlastního obyvatelstva. Hlasy se rozdělily. Obě strany hovořily o tomtéž: o obecném prospěchu, aniž by postřehly, že pod tím slovem rozuměla každá jen svůj vlastní prospěch. Byli jiní, kteří ve snaze předejít této při počali

mluvit o sebeobětavosti, o vzájemných ústupcích, o nutnosti vzdát se něčeho dnes v zájmu blaha pokolení příštích. Tyto lidi obě strany zasypaly nevyvratitelnými matematickými výpočty; pro obě strany byli tito lidé škodlivými snílky, ideology; a stát se rozpadl na dvě části — jedna vyhlásila válku cizincům, druhá s nimi podepsala obchodní smlouvu. (*)

Tato roztržičnost značně ovlivnila spokojený život státu. Nouze postihla všechny třídy; bylo třeba zřít se některých předmětů denní potřeby, které až dosud byly obvyklé. To bylo nesnesitelné. Konkurence přinesla novou průmyslovou aktivi-

(*) Americký republikánský časopis Tribune (z něhož Severní věla otiskla úryvek 21. září 1861, číslo 209, str. 859, sl. 4), vypočítáváje důsledky vítězství ultrademokratické strany, píše: „Jeden stát okamžitě prohlašuje za neplatný tarif Unie, druhý odmítá válečnou daň, třetí nepovoluje provoz pošty na svém území; Unie se v důsledku toho zcela rozpadne.“

tu, nové hledání prostředků k obnově někdejšího dostatku. Přes veškeré úsilí nemohli obyvatelé Benthamie vrátit do svých domovů někdejší přepych — a tato skutečnost měla své mnohé příčiny. Při takzvané ušlechtilé konkurenci, při zvýšené činnosti všech a každého zvlášť, docházelo mezi jednotlivými městy často k témuž jevu jako mezi oběma částmi státu. Protichůdné zájmy se střetávaly; jeden nechtěl ustoupit druhému: jedno město požadovalo průplav, jiné železnici; jedno chtělo, aby ta zařízení vedla v jednom směru, druhé v jiném. Mezitím pokračovaly bankovní operace, ale omezeny do malého prostoru, musely se nutně, *přirozeným chodem věcí*, dotýkat již nejen sousedů, ale i samých obyvatel Benthamie; a obchodníci, majíce na mysli náš nejvyšší princip — prospěch, počali se klidně obohacovat finančními úpadky, záměrným zadržováním zboží, po němž *byla poptávka*, aby je pak mohli prodávat za

vyšší ceny; s veškerou důsledností se zabývali hrou na burze; pod pláštěm neomezené, takzvané svaté svobody upevňovali monopol. Jedni bohatli, druzí se stávali žebráky. Nikdo však nechtěl obětovat část svých zisků v zájmu celku, neboť takové jednání mu nepřinášelo bezprostřední prospěch; a průplavy se zanášely bahnem, stavba železnic nespěla ke konci v důsledku nedostatečné součinnosti, továrny a průmyslové závody upadaly; knihovny byly rozprodány; divadla zavřena. Nouze rostla a postihovala všechny rovnou měrou, bohaté i chudé. Nouze drásala srdce; nehody přerůstaly v rozbroje, ke slovu přicházely meče, krev tekla proudem, kraj povstával proti kraji, obec proti obci; půda zůstávala neoseta; z bohaté úrody kořistil nepřítel; otec rodiny, řemeslník, obchodník byli odtrženi od své pokojné práce; s tím ruku v ruce rostlo všeobecné strádání.

V takových vnějších sporech a vádách

mezi lidmi načas utichajících a opět s novou silou propukajících uběhlo ještě mnoho let. Tyto obecné i osobní útrapy způsobily, že se sklíčenost stala všeobecnou. Lidé vyčerpaní dlouhým bojem se oddali zahálce. Nikdo nechtěl nic podnikat pro budoucnost. Veškeré lidské city, všechno myšlení, všechny podněty byly omezeny na současný okamžik. Otec rodiny se navracel domů unaven a smuten. Netěšila ho ani ženina něha, ani duševní vývoj jeho dětí. Vzdělání se zdálo zbytečné. Pouze jediné bylo považováno za nutné — dobýt si právem či neprávem nějaký hmotný užitek. Otcové se obávali učit tomuto umění vlastní děti, aby jim tak neposkytli zbraň proti sobě: ó, kéž by bylo zbytečné; mladý obyvatel Benthamie učil se od dětství, ze starých bájí, z matčina vyprávění jedinému: nedbat zákonů božích ani lidských a hledět na ně pouze jako na prostředek, jímž lze pro sebe získat nějaký prospěch. Ničím nebylo lze

oživit lidskou čínorodost; ničím nebylo lze utěšit je v jejich žalu. Božský, inspirující jazyk poezie byl obyvatelům Benthamie nedostupný. Velkolepé přírodní jevy je nestrhovaly do hlubin onoho nezávislého přemýšlení, jež odvádí člověka od jeho pozemského hoře. Matka neuměla zanotovat píseň nad kolébkou novorozencovou. Přirozený, básnický živel byl již dávno umrtven zništnými počty prospěchu. Smrt tohoto živlu nakazila všechny ostatní živly lidské přirozenosti; všechny abstraktní, obecné ideje spojující lidi byly posuzovány jako blouznění; knihy, vědění, zákony mravnosti — staly se neužitečným přepychem. Z někdejšího období rozkvětu zůstalo pouze jediné slovo — *prospěch*; i ono však dostalo neurčitý význam: každý je chápal po svém.

Nesváry se vbrzku rozhořely i v našem hlavním městě. V jeho okolí se rozprostírala bohatá naleziště černého uhlí. Majitelé dolů

z nich měli značný zisk. Po čase však se hluboké šachty naplnily vodou. Těžba uhlí se stala obtížnou. Majitelé dolů zvýšili ceny. Ostatní obyvatelé města si tento nezbytný tovar nemohli pro jeho drahotu koupit v dostatečném množství. Nastala zima; nedostatek uhlí byl o to citelnější. Chudí se obrátili na vládu. Vláda nabídla prostředky k odvodnění dolů a snažila se tak usnadnit těžbu uhlí. Bohatí se postavili proti, dokazující nevyvratitelnými výpočty, že je pro ně výhodnější prodávat malé množství za vysokou cenu než zastavit práci, aby z dolů mohla být odčerpána voda. Došlo ke sporům, které skončily tím, že dav sestávající z chudáků chvějících se chladem se vrhl na šachty a obsadil je. I chudí nevyvratně dokazovali, že je pro ně daleko výhodnější brát si uhlí zdarma než za ně platit peníze.

Podobné události se neustále opakovaly. Vyvolávaly silné znepokojení mezi všemi obyvateli města a toto znepokojení je

neopouštělo ani na veřejných prostranstvích, ani pod domácími krovky. Všichni viděli obecné neštěstí, a nikdo nevěděl, jak mu čelit. Nakonec, hledající příčinu svých běd, usmyslili si, že tkví ve vládě, neboť ta, byť jen zřídka, připomínala ve svých výzvách nutnost vzájemné pomoci jednoho druhému, nutnost obětovat vlastní prospěch prospěchu celku. Avšak všechny výzvy přišly pozdě; všechny pojmy ve společnosti byly zmateny; slova změnila své významy, již sám prospěch celku zdál se být pouhým snem; sobectví se stalo jediným, posvátným pravidlem života; nemoudří vinili své vůdce z nejstrašnějších zločinů — z poezie. ‚K čemu je nám všechno to filozofování o mravnosti, o odříkání, o občanských ctnostech? Jaká z nich poplynou procenta? Pomozte nám ukojit naše základní, věčné potřeby!‘ volali nešťastníci, aniž věděli, že základní zlo je skryto v jejich vlastních srdcích. ‚K čemu nám jsou,‘ říkali

obchodníci, vědci a filozofové? Mají snad oni vládnout městu? My se zabýváme skutečnou prací; my nabýváme peníze, my platíme, my nakupujeme výrobky naší země, my je prodáváme, my jednáme k obecnému prospěchu: vláda patří nám!‘ A každý, v kom doutnala jiskra božského ohně, byl jako škodlivý snílek vyhnán z města. Obchodníci se chopili vlády a vláda se proměnila v akciovou společnost. Zmizely všechny velké podniky, které nepřinášely přímý zisk nebo jejichž cíl byl omezeným, ziskným obchodnickým duším nejasným. Státnická jasnozřivost, moudré předvídání, náprava mravů, vše, co bezprostředně nesledovalo komerční zájmy, zkrátka vše, co neposkytovalo procenta, bylo označeno za blouznivé snění. Bankéřský feudalismus vítězil. Vědy a umění umlkly; nebylo nových objevů, vynálezů, nic se nezdokona-lovalo. Růst obyvatelstva si žádal rozvoj průmyslu; průmysl se však vlekl starými

vyježděnými kolejiemi a neodpovídal rostoucím potřebám.

Lidé byli zaskočeni nečekanými, ničivými přírodními jevy: bouře, zkázonosné větry, mor, hlad... vyčerpání lidé jim nekladli odpor, a příroda, vymknuvší se z lidské moci, ničila jediným poryvem plody dlouholeté lidské námahy. Síla lidí ochabovala. Ba i ctižádostivé záměry, které by v budoucnu mohly prospět obchodu, avšak v daném okamžiku snižovaly zisky vládnoucích obchodníků, byly označeny za předsudky. Lež, podvod, záměrné finanční úpadky, naprosté opovržení lidskou důstojností, zbožňování zlata, služba nejnižším žádostem těla byly povoleny a staly se veřejnými, nezbytnými. Náboženství se proměnilo v záležitost zcela vedlejší; mravnost spočívala ve spolehlivém vykazování výsledků; duševní činnost ve vymýšlení způsobů, jak podvádět bez ztráty úvěru; poezí se stala bilance účetních knih; hud-

bou jednotvárné hučení strojů; rýsování modelů nahradilo malířství. Lidé nebylo čím posílit, povzbudit, potěšit; člověk neměl místo, kam by se, byť jen na okamžik, skryl. Tajuplné prameny ducha vyschly; neznámá touha sklíčoala lidi, a oni nevěděli, jak ji pojmenovat. Strádání všech rostlo.

V oné době se na náměstí jednoho města našeho státu objevil člověk, bledý, s dlouhými vlasy, v smutečném oděvu. „Běda!“ volal, sypaje si prach na hlavu, „běda ti, země hřichu; vyhnala jsi své proroky a tví proroci zmlkli! Běda ti! Hleď, vysoko na nebi stahují se strašná mračna; cožpak se nebojíš, že oheň nebeský padne na tebe, aby sežehl tvůj lid i tvá pole? Zdáli tě spasí tvé paláce z mramoru, pyšný tvůj šat, hromady zlata, zástupy otroků, tvá přetvářka, tvé úskoky? Ty jsi uvedla ve zkázu duši, své srdce jsi prodala a vše, co je velké a svaté, nechala jsi upadnout v za-

pomnění; zmátla jsi významy slov a zlatem
 jsi nazvala dobro, dobrem zlato, záludnost
 moudrostí a moudrost úskokem; pohrdla
 jsi láskou, odmítla jsi vědění rozumu
 i zkušenost srdce. Zřítí se tvé paláce, roz-
 padne se tvůj šat, divokým býlím zarostou
 tvé honosné ulice, a jméno tvé bude zapo-
 menuto. Já, poslední z tvých proroků, tě
 vyzývám: zanech kupčení, zřekni se zlata,
 lži a hříchu, zavlaž myšlenkou rozum a ci-
 tem srdce, padni na kolena, nikoli před
 oltáři model, nýbrž před oltářem nezištné
 lásky... Slyším však hlas tvého okoralého
 srdce; má slova se marně domáhají tvého
 sluchu; ty se nebudeš kát — proklínám tě!
 Po těchto slovech padl muž tváří k zemi.
 Policie rozehnala zástup zvědavců a odvedla
 nešťastníka do blázince. Za několik dní
 vskutku překvapila obyvatele našeho města
 strašná bouře. Nebe jako by se ocitlo v jed-
 nom ohni; modravé blesky rvaly oblaka
 nad městem; bez přestání burácel hrom;

vítr vyvracel stromy i s kořeny; mnohé
 budovy v městě byly zničeny údery blesku.
 Nic horšího se však nestalo; teprve za něja-
 ký čas jsme si v Ceníku, jediných novinách,
 které u nás vycházely, mohli přečíst tento
 článek:

„Mýdlo si stojí špatně. Při prodeji
 havlněných punčoch se poskytuje dvaceti-
 procentní sleva. Poptávka na kartoun
 stoupá.

P. S. Spěcháme informovat své čtená-
 ře, že bouře, k níž došlo přede dvěma
 týdny, způsobila vážné škody v okruhu sta
 mil kolem našeho města. Mnohá města byla
 zapálena blesky. K dovršení neštěstí se
 v nedaleké hoře probudila sopka; vytékající
 láva zničila to, co bouře ušetřila. Tisíce lidí
 přišlo o život. Naštěstí pro ty, kteří přežili,
 představuje ztuhlá láva nový zdroj výroby.
 Lidé odlamují různobarevné kousky lávy
 a dělají z nich prsteny, náušnice a jiné
 ozdoby. Doporučujeme našim čtenářům

využít neštěstí těchto lidí. Jsou nuceni prodávat své výrobky téměř zadarmo, a je známo, že předměty z lávy lze prodat s velkým ziskem a pod. . .“

Náš neznámý se odmlčel.

„Co vám mám vyprávět dál. Po obchodnících přišli řemeslníci. ‚K čemu jsou nám ti lidé,‘ volali, ‚využívají naší práce, jen si klidně sedí u stolu a bohatnou? My pracujeme v potu tváře; my víme, jak se co dělá; bez nás by nemohli být. My poskytujeme městu ten největší prospěch — vláda patří nám!‘ A každý, kdo měl nějakou představu o směně zboží, byl vyhnán z města; řemeslníci se chopili vlády a vláda se proměnila v dílnu. Byl konec všemu obchodování; řemeslné výrobky naplnily trhy; nebyla odbytíště; spojení bylo přerušeno pro neschopnost vládců; umění rozmnožovat kapitál vymizelo; peníze se staly vzácností. Všeobecné strádání sílilo.

Po řemeslnících přišli rolníci. ‚K čemu

jsou ti lidé,‘ volali, ‚kteří se zabývají nicotnostmi, sedí v suchu a v teple svých domovů a jedí chléb, který my dobýváme v potu tváře ve dne v noci, v zimě i v létě? Co by si počali, kdybychom je svou prací nekrmili? My přinášíme největší prospěch městu; my známe jeho první a nejdůležitější potřeby, nám přísluší, abychom vládli.‘ A všichni, jejichž ruka nebyla poznamenána těžkou prací na poli, byli vyhnáni z města.

K takovým událostem docházelo s jistými obměnami i v jiných městech naší země. Lidé vyhnáni z jednoho kraje přicházeli do jiného, aby zde našli dočasné útočiště; avšak prohlubující se nouze je nutila obracet se stále jinam. Hnání z místa na místo, sdružovali se v celé tlupy a silou zbraní si dobývali obživu. Pole byla zdusána koňskými kopyty; úroda ničena dříve, než dozrála. Rolníci v obraně před nájezdy neměli čas na vlastní práci. Jen nevelká část půdy byla oseta a vzdělávána uprostřed

bouří a nájezdů jen chabě, poskytovala nevalnou úrodu. Ponechána sama sobě, bez lidské péče, zarůstala býlím, křovisky a zanášel ji mořský písek. Nebylo nikoho, kdo by poukázal na účinné a mocné vědecké prostředky, které by zastavily pokračující všeobecné neštěstí. Hlad se všemi svými hrůzami se jako divoká řeka rozlil po celé naší zemi. Bratr vraždil bratra zbytky pluhu, aby mu ze zkrvavených rukou vyrval ubohé sousto. Nádherné paláce v našem městě již dávno zely prázdnotou; nepoužívané lodí trouchnivěly v přístavu. A bylo podivné a strašné vidět v okolí mramorových paláců, svědčících o někdejší velikosti, nevázaný dav, který podlehnuv zcela mravní zkáze, divoce se přel, tu o vládě, tu o prostředcích obživy! Zemětřesení dovršilo zkázu započatou lidmi: zřítily se všechny památníky minulých věků a jejich ruiny zasypal popel; během doby zarostly trávou. Jedinou vzpomínkou na staré časy byl

čtyřhranný kámen, na němž kdysi stával Benthamův pomník. Obyvatelé se uchýlili do lesů a lov zvěře byl jim jediným prostředkem obživy. Členové rodin, vzdálení jeden druhému, se stávali divochy; pokolení za pokolením ztrácela postupně vzpomínky na minulost. Až konečně, běda, viděl jsem poslední potomky naší nádherné kolonie, která v pověrčivé hrůze padali na kolena u piedestalu Benthamova pomníku, považující ho za starobylé božstvo, a přinášeli mu v oběť nepřátele, zajaté v boji se stejně zdivočelými kmeny. Když jsem se jich ptal, ukazují na ruiny jejich vlasti, jaký národ zanechal po sobě tyto památky, hleděli na mne s údivem a nechápali mou otázku. Nakonec byly zničeny i poslední zbytky naší kolonie, umořeny hladem, nemocemi či vyhlazeny dravou zvěří. Z celé vlasti zůstal zachován pouze tento mrtvý kámen, a jediný já nad ním pláču a proklínám. Vy, obyvatelé jiných zemí, vy, uctívači zlata

a žádostí těla, seznamte svět s příběhem mé nešťastné vlasti... a nyní se vzdalte a nerušte můj pláč.“

Neznámý pln rozhořčení uchopil čtyřhranný kámen a snažil se ho převrátit...

Vzdálili jsme se.

Jakmile jsme dojeli na následující poštovní stanici, pokoušeli jsme se od hostinského zjistit nějaké zprávy o poustevníkovi, s nímž jsme hovořili.

„Ach,“ řekl nám hostinský, „toho my známe. Před nějakým časem projevil přání proslovit kázání na jednom z našich shromáždění (meetings). Všechny nás to potěšilo, zvláště naše ženy, a sešli jsme se, abychom kazatele vyslechli, domnívajíce se, že je to člověk řádný; avšak od prvních slov začal nám spílat a tvrdil, že jsme ti nejnemravnější lidé na světě, že finanční úpadky jsou věc hanebná, že člověk nesmí přemýšlet neustále jen o rozmnožování

vlastního majetku, že všichni neodvolatelně zahyneme... a podobné pohoršlivé věci. Naše sebeúcta nemohla strpět takovou pohanu národní povahy a vyhnali jsme řečníka ze dveří. To ho zřejmě řálo do živého; zešílel, bloudí sem a tam, zastavuje pocestné a všem přednáší úryvky z kázání, které si připravil pro nás.“

